

A felségsértés Caesar korában

A RÓMAI KÖZTÁRSASÁG utolsó évszázadában – amikor a hagyományos alkotmányos rendet számos sérelem érte – a felségsértésről több törvény is született. A *crimen laesae maiestatis*¹ keletkezése, szerepe és tartalma egyaránt vitatott a kutatásban, konszenzus csupán jelentőségét illetően van. A fogalom változása összefügg a római büntetőjog fejlődésével is, mivel ebbe a jogi kategóriába tartozik.

A római joggyakorlatban fontos állomást jelentett a *provocatio*nak², vagyis a néphez való fellebbezés jogának a bevezetése. A *Lex Valeria* (Kr. e. 300) azonban a római polgárok főbenjáró ügyeit a népgyűlés (*comitia*) hatáskörébe utalta, ilyen módon a közösségre veszélyes ügyek (*crimina publica*) feletti bíraskodás joga a népet illette, ellenben a magánjellegűek (*delicta crimina*) esetében a *magistratusok* döntöttek. Újabb változást eredményezett a *quaestiones perpetuae*³ (állandó bíróságok) rendszeresítése, amelynek értelmében a nép bíraskodási jogát átruházták erre a testületre, ezzel a büntetőjog függetlenedett a szokásjogtól.

A régi római ítélkezésben minden államellenes cselekményt a *perduellio*⁴ körébe soroltak. Ezt a fogalmat a tizenkét táblás törvény meglehetősen pontatlanul definiálja. Az idesorolt cselekmények felderítése a *duoviri perduellionis* feladata volt, a döntés joga súlyos esetekben a népgyűlésé, a büntetése halál. A késő köztársaság korában a *perduellio* a *de maiestate* eljárások közé került.

A *maiestas* fogalmának definiálása főként jogászok és szónokok műveiben maradt ránk, ebből lehet a lényegére következtetni. Cicero a *De oratore* (II, 164) című munkájában a következőket írja: *Maiestas est amplitudo ac dignitas civitatis*. Jól megvilágítja a fogalom értelmét Cicero, *Partitiones*

¹ A fogalomról bővebben lásd KÜBLER 1928, 542–559; DREXLER 1956, 195–212; vö. DREXLER 1988, 31–48; LEVICK 1979, 358–379; BAUMAN 1967; GUNDEL 1963, 281–320.

² A fogalomhoz bővebben lásd CROOK 1967; LINTOTT 1972, 226–267; BLEICKEN 1959, 324–377.

³ *Lex Calpurnia de repetundis*, lásd ROTONDI 1962, 292.

⁴ A *per duellis* jelentése 'nagyon ellenséges, háborúskodó', a *duellum* = *bellum*, a *perduellis* = 'ellenség', amíg a *hostis* az 'idegen'-t jelenti. Később jelentésváltozás következik be, és a *hostis* jelenti az 'ellenség'-et, az 'idegen'-re pedig a *peregrinust* használják, így a *perduellis* ezentúl a belső ellenségre értendő, vagyis aki az államon belül olyan cselekményeket hajt végre, amelyeket az ellenség szokott.

oratoriae ('Szónoki felosztások') című, rövidebb, rétorikai tárgyú írásának egy részlete (105): *maiestas ... est magnitudo quaedam populi Romani in eius potestate ac iure retinendo ... maiestas est imperii atque in nominis populi Romani dignitate*. Szintén Cicero fogalmazza meg azt is, mit jelent a *maiestas* megsértése: *Maiestatem minuere est de dignitate aut amplitudine aut potestate populi aut eorum, quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare*.⁵ Jelenti tehát a római állam és a nép, valamint annak választott tisztviselői elleni támadásokat és sértéseket, illetve ebből fejlődött ki később a császárkorban az uralkodó elleni bűncselekményként való értelmezés. Nehéz ennek a büntetőjogi kategóriának a pontos datálása, nyilván a korai időkben a királyság korában is létezett, majd átment a köztársaságkor joggyakorlatába is, természetesen változtatásokkal. A fogalom fejlődése összefügg a római büntetőjog fejlődésével is, különválása a *perduellio*tól a néptribunusi hivattalal függhet össze. A nép választott képviselői ugyanis nem voltak igazi *magistratusok*, viszont különleges védelmet élveztek, vagyis *sacrosanctusok*, tehát szentek és sérthetetlenek, aki őket megsérti az *sacer*. Ennek értelmében tehát a *plebs* elleni fellépés alkotmányellenes, azonban mégsem *perduellio*, mivel a patriciusok érdekében történik. Szükség szerint erre egy másik elnevezést kellett alkalmazni, ami a római nép méltóságának megsértésére, illetve annak kissebbítésére vonatkozott, ez volt a *crimen laesae maiestatis*. Lényegében hasonló tartalmú a *perdellio* is (az is sérti az állam méltóságát), a késő köztársaságkorban összevonták a kettőt, és csak a *crimen laesae maiestatis*⁶ használták, a *perduellio* is érvényben maradt, de változtatásokkal. A népellenes cselekmények kivizsgálására a *Lex Apuleia* (Kr. e. 103) külön *quaestor*t jelölt ki. A köztársaságkor utolsó évszázadában a *perduellio* helyébe az államellenes bűncselekmények (*crimina imminutae maiestatis*) léptek.⁷

A következő felségsértési törvény, a sorban a negyedik, a *Lex Iulia de maiestatis*. A törvénynek vitatott a keletkezési dátuma, tartalma, sőt akadnak, akik a törvényhozó személyét is kérdésessé teszik.⁸ A jelen dolgozat tárgya éppen a Caesar korabeli *maiestas*-ügyek vizsgálata. A kérdés részletes tárgyalása előtt célszerű előzményként vázolni Caesarnak a bíróságokkal való

⁵ *De inventione* II, 53. Szintén ilyen értelmű a *Rhetor ad Herennium* IV, 25, 35: „*Maiestas rei publicae est, in qua continetur dignitas et amplitudo civitatis*”.

⁶ Etimológiailag valószínűleg a *maios* ('rendkívüli nagyság') kifejezésből ered, és ebből az értelemről vált általános használatúvá, tehát azt jelentette, akit *amplitudo*, illetve *dignitas* illet meg, vagyis az istenek, az állam, a nép, majd később a császár. Pontos definiálása azonban nem történt meg, az viszont bizonyos, hogy a *maiestas populi* az isteneké után következett (vö. a későbbi népfel ség elv ére történő hivatkozásokat!).

⁷ Kr. e. 90-ben lényegében erőszakosan szavaztatták meg a *Lex Varia de maiestatis*t, lásd Valerius Maximus VIII, 6, 4. Sulla törvénye, a *Lex Cornelia de maiestate* (Kr. e. 81) értelmében külön *quaestio*t állított fel, és ehhez a *crimen*hez tartozott valamennyi, az államot sértő és veszélyeztető cselekmény és az elkövetőket általában halállal büntette.

⁸ *Lex Iulia* névvel jelölik ugyanis a Iulius Caesar, valamint az örökébe lépő Augustus által hozott törvényeket is.

kapcsolatát, fellépéseit védőként és vádlóként, valamint a *maiestas*-törvényt megelőzően beterveztett törvényjavaslatait. Mindez világosabbá teszi, hogy milyen körülmények indították a *dictatort* a nép, az állam és a tisztségviselők tekintélyét (*maiestas*) garantáló törvénynek a meghozatalára.

Iulius Caesar a hatvanas évek végén több bírósági ügyben is fellépett. Ilyen volt Gaius Calpurnius Piso (67-ben *consul*) zsarolás miatti bevádolóása; a vádlott Galliában törvénytelenül kivégeztetett egy embert. Védőként lépett fel Caesar az előkelő numidiai származású Masintha perében, akit Hiempsal király jogtalanul saját alattvalójának nyilvánított. Caesar olyan hévvel látta el védői feladatát, hogy Suetonius szerint (*Caesar* 71) még Juba szakállát is megragadta, ez az eljárás meglehetősen példátlanak minősült. Pisót Cicero védte és az ügyet megnyerte. A Masintha elleni perben szintén Caesar vesztett.⁹ Még bonyolultabb G. Rabirius esete (63), amikor feltehetően Caesar volt a kezdeményező, azonban a hivatalos vádló az egyik hadvezére, Titus Labienus volt. A vád tárgya egy nagyon régi gyilkosság, nevezetesen a néptribunus, L. Apuleius Saturninus megölése, ami Kr. e. 100-ban történt. Rendkívüli *senatusi* határozat (*senatus consultum ultimum*) értelmében Marius hívei megrohanták Saturninus támogatóit a Capitoliumon, miután azok megadták magukat, Marius kezeskedett életükért és sértetlenségükért. Ennek ellenére Saturninust megölték, a vád lényegében *perduellio*.¹⁰ Caesar tehát kísérletet tett a *perduellio*-eljárás felújítására, ugyanakkor ez a fellépése a *senatus* rendkívüli jogköre (*senatus consultum ultimum*) elleni támadás is. Rabirius (aki egyébként jelentéktelen személy) a néphez fellebbezett (*provocatio*), így ügye a *comitia centuriata* elé került. Védői Cicero és Q. Hortensius voltak, a tárgyalás azonban megszakadt. Metellus Celer, aki *praetor* és *augur* is volt, levonatta a népgyűlés idejére kitűzött zászlót, ami a gyűlés feloszlását jelentette. Az ügyet nem újították fel, tehát sikertelen maradt a vádindítvány.¹¹

Caesar első próbálkozásai tehát kudarccal végződtek, jelentős győzelem azonban a 63. esztendőben a *pontifex maximus* tisztségnek elnyerése.¹² Váratlan sikere komoly aggodalmakat váltott ki.¹³ A 62-es évben újabb jelentős bírósági eset, a Catilina elleni per következett. Ebben Caesar szintén exponálta magát, nevezetesen a halálos ítélet ellen foglalt állást, arra hivatkozva, hogy veszélyes precedenst teremtené halálos ítéletek hozatala a népgyűlés bevonása nélkül. A *senatus* Cicero erélyes fellépésének hatására mégis a halálbüntetés mellett döntött.¹⁴ Ezzel a lényegében államellenes (*maiestast* sértő) cselekménnyel kapcsolatban Caesart is gyanúba akarták keverni, az első feljelentést Lucius Vettius tette meg Novius Niger vizsgálóbírónál, a *senatusból*

⁹ Amikor Caesar *praetori* évének lejártával Hispániába távozott, úgy szöktette ki Rómából Masinthát és egy ideig magánál rejtegette.

¹⁰ A *maiestas* megsértése korábban ezen vétségek csoportjába tartozott.

¹¹ Az esetről Dio Cassius számol be: 37, 26–28.

¹² Riválisai tekintélyes *consularisok*, Q. Lutatius Catulus és P. Servilius Vatia Isauricus.

¹³ Suetonius: *Caesar* 13; Plutarchos: *Caesar* 7.

¹⁴ Sallustius Catilina összeesküvését tárgyaló történeti művében (54. *caput*) az eset kapcsán összehasonlítja a két nagy riválist, Catót és Caesart.

pedig Quintus Curius. A felperesek azonban nem tudták bizonyítani a vádat. Nem érdektelen megjegyezni azonban, hogy a vád idején Caesar *praetor designatus*, volt neve és tekintélye, elsősorban a nép körében, amelyet kiemelkedő bőkezűségével nagyban fokozott. Tehát sikerek és kudarcok is jelzik az első kísérleteket, de különösen jóérzékű politikus. Ezt igazolja a Pón túli Gallia polgárjogi helyzetének a rendezése is, amellyel hozzájárult mind a római nép, mind pedig a saját *maiestas*ának növeléséhez. Az állam, a római nép, a *senatus* és a tisztségviselők nem élvezik már a régi tekintélyüket (*maiestas*) – erre vallanak az említett bírósági ügyek is – aláásta azt már az egyszer megvalósult *dictatura* (Sulla), a néptribunusok jogkörének csorbitása (Sulla), a néphez való fellebbezés jogának a semmibevétele (Catilina perében!), illetőleg magának a köztársaságnak az egyre nyilvánvalóbb válsága. Mommsen a római alkotmány fontos alapjaként értelmezi a népfeltség elvét, és kapcsolatba hozza a néptribunusi jogkör kibővítésével is (MOMMSEN 1941, 440–442).

63. december 10-én Metellus Nepos és L. Calpurnius Bestia bevádolják Cicerót római pogárok törvénytelen kivégeztetése miatt. Igazolja a fellazult és válságos viszonyokat, hogy amikor 62. január 1-jén a néphez kíván szólni, nem engedik meg neki, csak azon eskü elmondására kapott lehetőséget, miszerint hivatali ideje alatt nem sértett törvényt.¹⁵ Metellus 62. január 1-jén a *senatus*ban, január 3-án pedig a nép előtt újabb támadást indít. A tárgy még mindig a törvénytelen kivégzés, amelynek megítélésében változatlanul nincsen *consensus*. Cicero válaszbeszéde nem maradt fenn, de Plutarchos szerint Cato védelmébe vette a szónokot, a *senatus* pedig határozatban rögzítette, hogy a *catilinariusok* elítélésének felülvizsgálatát célzó kezdeményezés álmellenes tettek számát.¹⁶

62. január 1-jén kezdődött Caesar *praetori* éve. Javasolta a capitoliumi Iuppiter templom helyreállítását, továbbá azt, hogy ezzel Pompeiust bízzák meg. Ez nem sikerült, ellenben a *senatus* és Pompeius egymáshoz való közelkedését akadályozta, és ez is cél volt. Metellus Nepos beterjesztett egy javaslatot – Caesar is támogatta –, amellyel azt indítványozta, hogy Pompeius távollétében is pályázhasson a *consuli* tisztségre. Ez lényegében Pompeius hatáskörének lényeges bővítését jelentette. Az alkotmánnyal nem éppen egyező módon, Caesar és Metellus felfegyverzett híveikkel jelentek meg a gyűlésben, Cato és hivatali *collegája*, Q. Minutius Thermus néptribunusok *intercessió*ját tettelegességgig fajuló heves vita követte, sőt Catót majdnem megölték. Metellus nem tudta beterjeszteni a javaslatát, a néptribunusi sérthetlenség ellenére sem. Metellust és Caesart megfosztották tisztségüktől, a *senatus* pedig rendkívüli felhatalmazást kapott. Caesart azonban megvédte 'népszerűsége', a *senatus* látva tehetetlenségét korábbi határozatát érvénytelenítve, visszahelyezte tisztségébe.¹⁷ Az említett eset is igazolja, hogy sem a *magistratusok*, sem pedig a nép választott képviselői, akik ráadásul *sacrosanctusok*,

¹⁵ Cicero azonban 'kibővítette' az esküt és beszédet mondott.

¹⁶ Suetonius: *Caesar* 49.

¹⁷ Lucius Vettius és Q. Curius kihasználva a zavaros helyzetet, újból megvádolták Caesart azzal, hogy része volt a Catilina-féle összeesküvésben, azonban a *senatus* ezt elutasította és a feljelentőket megbüntette.

nem élvezik a *maiestas*ból következő tiszteletet és tekintélyt. A 62. évben több per indult még volt Catilina-hívek ellen, ami újból és újból felhívta a figyelmet a törvénytelen kivégzésekre (ezek lényegében *maiestas* elleni sértések), illetőleg a rendezetlen közállapotokra. Valószínűleg ezeknek a bírósági ügyeknek is része lehetett abban, hogy Caesar átfogó törvénykezési reformot tervezzen.

Szintén rendkívüli, alkotmánnyal ellentétes viszonyokra utal Pompeius különleges megbízatása, aki a *Lex Gabinia* és a *Lex Manilia* alapján olyan rendkívüli hatalmat kapott, amelyet előtte még senki. Ugyancsak ő volt az, aki kétszer is, 70-ben és 62-ben is elbocsátotta a hadseregét, nem használta ki a kínálkozó lehetőséget. 52-ben Pompeius ismét kivételes lehetőséget kapott, 'törvényes' módon egyedüli *consullá* (*consul sine collega*) választották.

Igazolja a törvényes közrend fellazulását Clodius Pulcher esete is, akit a *Bona Dea* ünnepen elkövetett botránya után a 61. évi választásokon a következő évre *quaestor*rá választották. Az általa elkövetett vétség *sacrilegium*, ennek ellenére Caesar, a *pontifex maximus* nem szavazott bűnösségére, majd a Clodius mellett tüntető tömeg nyomására felmentették. Egyértelmű volt, hogy a *senatus*-ellenes erőк képviselőjében lép fel, ezután még az 58. évre néptribunusnak is megválasztották. *Sacrilegium* vétsége után olyan hivatalt nyert el, amely szerint mint *sacrosanctus*, különleges védelmet élvezhetett.¹⁸

61-ben Caesar *propraetorként* Hispániában tartózkodik. A következő évben (60) ismét rendhagyó törvénybeterjesztés történt. Lucius Flavius néptribunus benyújtott egy földtörvény-tervezetet, amellyel elsősorban Pompeius katonáinak földigényét kívánta rendezni. A javaslatot olyan heves ellenkezés fogadta, hogy Flavius szokatlanul radikális eszközhöz folyamodott, börtönbe záratta Metellus Celert, az adott év egyik *consul*ját, és megtiltotta neki a *senatus*sal való érintkezést. Tekintettel arra, hogy a *consul imperiummal* (főhatalom) rendelkezett, az eset súlyos *maiestas*-sértésnek számít, így Pompeiusnak le kellett mondani a földtörvény-tervezetről.¹⁹ Iulius Caesar 60 júniusában visszaérkezett tartományából Rómába. Hispániában a sikeres hadivállalkozásai mellett fontos közigazgatási és hitelügyleteket érintő rendeleteket hozott és a helyi közösségek *patronus*aként lépett fel, ezért kedvező vélemény alakult ki róla.²⁰ Plutarchos szerint azonban (*Caesar* 12) tartományából idő előtt, utódát be sem várva távozott, ez a tény pedig *maiestas*-vétségnek számít. Sürgette az idő a *consul*választás miatt, de újabb akadályba ütközött, mint *imperator*nak joga volt diadalmenet tartására, ellenben fegyveres hadsereggel nem mehetett be a városba, ez pedig a választási részvételből zárta volna ki. A helyzet megoldásaként lemondott a *triumphusról*. A törvénysértő eljárások sora azonban folytatódott, ugyanis Caesar makacs ellenfeleinek aktív közreműködésével elfogadtak egy olyan határozatot, amelynek értelmében a most megválasztandó *consulok* hivatali évük lejártával nem kapnak tar-

¹⁸ Clodiushoz bővebben lásd HERBERT 1987.

¹⁹ Pompeiusnak a *senatus*hoz való viszonya ezután sem lett közvetlenebb, sőt mélyültek az ellentétek, ami Caesar céljainak megfelelt.

²⁰ Hasonlóan járt el *Gallia Cisalpinában* is, még helytartósága előtt.

tományokat, hanem csak az erdők és legelők felügyeletével bízhatók meg.²¹ Az első *triumviratus* létrejöttében kezdeményező szerepet tulajdonítanak Caesarnak, de túlzás ezt a szövetséget a *dictatura* előkészítéseként értelmezni.²²

Caesar *consul*ként földtörvényjavaslatot nyújtott be az 59. esztendő elején. Plutarchos szerint ez a lépés „inkább illett volna egy vakmerő tribunushoz, mint Caesarhoz” (*Caesar* 14). A beterjesztő előzőleg úgy nyilatkozott, hogy a törvény akkor lép hatályba, ha azzal a *senatus* is egyetért. A javaslatral egyidőben bevezette, hogy a *senatus*, illetőleg a népgyűlés üléséről hivatalos közleményben tájékoztassák a nyilvánosságot, ezzel lényegében a közvélemény ellenőrzése alá helyezte a *senatust* és a népgyűlést. Többek között Cato heves ellenállása miatt a javaslatot nem sikerült keresztülvinni. Caesar erre egy merész újítással válaszolt: kijelentette, hogy a néphez fordul.²³ A *senatus*, C. Bibulus, valamint az őt támogató néptribunusok igyekeznek megakadályozni Caesarnak ezt a lépését, még azt is bevetve, hogy az előjelek szerint az év egyetlen napja sem alkalmas népgyűlés megtartására.²⁴ Az eset kapcsán súlyosan sérül a *maiestas*, ugyanis miközben Caesar beszél a néphez a közben megjelenő Bibulusnak összetörik a *fasceseit* (hatalmát jelző szimbólum) és megsebesítik az őt kísérő néptribunusokat. A szólni kívánó Catót többször is lerángatják a szónoki emelvényről, majd ezek után a javaslatot megszavazzák. Bibulus még kísérletet tett arra, hogy a törvényt formai okokra hivatkozva érvénytelenítse, de nem sikerült. Sőt példátlan módon eskütétel követi ezt a *maiestas* megsértésével lefolytatott szavazást, ugyanis Caesar megesketi a *senatorokat* a törvény betartatására.

59 áprilisában Caesar újabb földtörvény-javaslatot terjeszt be, amit különösebb ellenkezés nélkül el is fogadtat. Sőt, kihasználva a zavaros helyzetet, még két törvényjavaslatot terjesztett be. Ezek egyike értelmében Ptolemaios Aulétés a római nép barátja és szövetségese lesz, ebben az esetben a *maiestas populi Romani*-ről van szó, tehát a fogalom külpolitikai értelemben vett használatáról. A másik két törvény tárgya az adóbérlés, illetőleg Pompeius keleti intézkedéseinek jóváhagyása.

Látható tehát, hogy a *maiestas* fogalma különös jelentőséget kapott Caesar első *consulsága* és a polgárháború kitörése közötti időszakban.²⁵ A felség-sértésre való hivatkozás jól felhasználhatónak bizonyult a politikai-hatalmi érdekek érvényesítéséért folytatott küzdelmekben Caesar, valamint az *optimaták* között. A hasonló bűncselekményeket korábban is büntették (*perduellio*), most azonban a főhatalom bitorlása, a vele való visszaélés, a zavarkeltés,

²¹ Nyilvánvalóan Caesarnak szánta a korábbi gyakorlat szerinti *proconsulság* helyett ezt a megalázó megkülönböztetést.

²² A *triumviratus* értékeléséről lásd UTCSENKO 1983, 106 skk.

²³ Az esethez lásd Dio Cassius 38, 3; Plutarchos: *Caesar* 14; Cato Minor 31; Appianos: *Római polgárháborúk* 2, 10, Suetonius: *Caesar* 20. Plutarchos egyébként ezt a Cato-epizódot hol a népgyűléssel, hol pedig Caesar tartományainak *senatusi* vitájával kapcsolja össze.

²⁴ A nép választott képviselőinek a nép *maiestasát* kellene védelmezniük, ezzel szemben eszközként használják fel őket, éppen a megbízóik ellen.

²⁵ A kérdéshez lásd BAUMAN 1967, 93 skk.

önkényes beavatkozás a *magistratusok* és a néptribunusok jogkörébe némi-képpen megváltoztatta a cselekmény eredeti értelmezését.²⁶ A galliai helytartóság újabb jogi kérdéseket is felvet.²⁷ Előzményként érdemes utalni arra, hogy 62-ben Caesar kezdeményezésére Ariovistust – akit a sequanusok és arvernusok is elfogadtak – Rómában királynak, és egyben a római nép barátjának és szövetségesének ismerték el. Ez az eset szintén „*maiestas* a külpolitikában”, amikor a római állam és a római nép tekintélyének idegen népekkel szembeni érvényesítésére vonatkozik. A tartomány kijelölése Caesar számára belpolitikai vonatkozással is bírt, tekintettel Cato gáncsoskodására.²⁸ A helyzetet Publius Vatinius mentette meg egy újabb betérésztéssel, miszerint Caesar kapja meg Galliát és Illyriát öt évre, 59. március 1-jével. További 'engedményként' jogot nyert három légió toborzására, illetőleg *propraetori* rangú *legatusok*²⁹ kinevezésére, s mindezt *senatusi* engedély nélkül megteheti. A népgyűlés elfogadta Vatinius javaslatát, a *senatus* nem tehetett ellene semmit. A triumvir-társak, Crassus és Pompeius javaslatára hozzá kellett adni Caesar tartományaihoz az Alpokon túli Galliát és még egy légiót. Ezzel Caesar eleget tett szövetségesei elvárásainak. Utsenko véleménye szerint: „nem véletlenül volt Caesar *consul*ként folytatott törvényhozói tevékenységének annyira aktuális, rövidebb lejáratú, a pillanat gyakorlati szükségleteihez igazodó jellege” (UTCSENKO 1983, 120). Caesar földtörvényei mellett, a modernkori kutatás igen nagy jelentőségűnek tartja zsarolási törvényét is (*Lex Iulia de repetundis*). Ez utóbbi a tartományi igazgatást, valamint az elharapózott zsarolási és vesztegetési ügyeket kívánta törvényes keretek között rendezni, ez utóbbiak szintén *maiestas*t is érintő kérdések.

Caesarnak még volt egy 'akciója' az 59. év végén, amikor is különböző vádak betérésztésével akart bizonyos tagokat eltávolítani a *senatusból*.³⁰ Az 59 októberében tartott választásokon a triumvirek hívei győztek, ezzel együtt helyzetük is megszilárdult. Ugyanebben a hónapban terjesztette be törvényjavaslatait Clodius Pulcher, amelyeket a népgyűlés 58. január 3-án el is fogadott. Ugyanő további törvényjavaslatokkal elérte Cicero és Cato távozását is. Míután Cicero a törvényt döntést meg sem várva elhagyta Rómát (a nép ítélete elől elmenekülni, lényegében ez is *maiestas*-sértés), Clodius a népgyűlésen ítélte el a *catilinariusok* elleni törvénytelen megtorlást (*maiestas*-eljárás). A szabálytalan módon néptribunusi tisztséghez jutott Clodius ezután feltűnően önkényes lépésekbe kezd, mind Rómában, mind pedig keleten

²⁶ Kr. e. 63-ban Caesar *perduellisként* bíróság elé állította C. Rabirium, L. Apuleius megöléséért; bővebben lásd BAUMAN 1967, 38 skk.

²⁷ Bauman idézett munkájában külön fejezetet szentel a galliai vonatkozásoknak (105–117: „*Maiestas in Gau*”).

²⁸ Lásd fentebb azt a javaslatot, miszerint ezek a *consulok* nem kapnak tartományt.

²⁹ Az 59. esztendő Caesar *consuli* éve, amit Rómában tölt, a *legatusokra*, mint galliai helyettesekre volt szüksége. Természetesen nem 'szabályos' az eljárás, ugyanúgy *maiestas*t sért az, aki nem jelenik meg a tartományában a megjelölt időben, mint az, aki idő előtt távozik onnan, ahogyan tette ezt Caesar Hispániában is.

³⁰ Vettius-ügy, merénylet tervezése Pompeius ellen, Curio szerepe. Végül Vettius börtönbe került és ott megölték, Caesar azonban elérte célját, vagyis bizonyos jeleltek kompromittálását a választások előtt.

(UTCSENKO 1983, 130 skk.), továbbá konfrontálódik először Pompeiusszal, majd Caesart is felszólítja törvényeinek érvénytelenítésére. Egyértelműen hiányoznak az alkotmányosság, valamint a *maiestas* tiszteletben tartását garantáló törvények, amit jól illusztrál Clodius ténykedése. Caesar 58-ban távozik Rómából, és ezután már csupán rövidebb időszakokra tér vissza, de igazat adhatunk Utcsenko azon észrevételének, miszerint: „bármennyire képtelenül hangzik is, Caesar csak Róma elhagyása után lett Róma igazi ura” (UTCSENKO 1983, 328). A 49. év elején, Pompeius Görögországba való távozása után, rövid időre (6–7 nap) átlépve a Rubicont (a tartománya határát átlépő helytartó is megsérti a *maiestast*, ráadásul Caesar ezt hadsereggel tette és Róma irányába!) visszatért Rómába, *proconsul*ként nem is tehetne volna hosszabban, akkor a városi ügyek intézésével megbízta M. Aemilius Lepidus *praetort*, Itália vezetésével pedig *legatus*át, M. Antonium. Ezen rövid idő alatt összetűzése támadt egy néptribunussal, Caecilius Metellusszal, az államkincstár kinyitása miatt, akit halállal fenyegetett meg, bár akkor már egyértelműen látható volt a polgárháború elkezdődése. 49-ben, az év végén tért vissza Rómába, a háború kitörése alatt másodsor, és töltött ott *dictator*ként 11 napot. Egyiptomban értesült arról, hogy ismét *dictator*rá választották; kinevezte M. Antonium *magister equitum*má, a 47-es évre szóló választásokat pedig visszatéréseig elhalasztotta. Caesar és a későbbi *maiestas*-törvény szempontjából fontossá vált ez a kinevezés, ugyanis ezzel Antonius Róma teljhatalmú ura lett, semmiféle magas rangú *magistratus* nem volt mellette, csupán néptribunusok. Idejét részegeskedéssel, botrányos kalandokkal tölti, bár kiváló hadvezér, most semmi tekintéllyel nem rendelkezett.³¹ Rómában az egyik néptribunus, Cornelius Dolabella (Cicero veje) törvény-felújítási kísérlete nyomán³² zavargás támadt, ugyanakkor Campaniában pedig Caesar veteránjai nyugtalankodtak. A katonák lázadása a *magistratusi* hatalom ellen, a zavarkeltés ugyanúgy a *maiestas* megsértése, mint a szolgálat megtagadása vagy a szökés. (A katonaság lényegében a szolgálatot is megtagadta és követelte járandóságát, de végül Caesarnak sikerült őket leszerelni!). Antonium eltávozott Rómából és Campaniába ment, ezalatt a város rendjének fenntartása Lucius Iulius Caesar és a néptribunusok feladta lett volna. Véres zavargás tört ki, Antonium visszatérése után – példátlan módon – katonáival kergette szét a népgyűlést; az eset, amelynek több halottja és sebesültje is volt, újra bizonyította, hogy a tisztségviselők nem urai a helyzetnek, jóllehet most Antonium a *senatus* rendelkezése értelmében járt el. A zavargások a *dictator* visszatéréig folytatódtak. Caesar hosszabban 47 szeptemberétől december elejéig, az afrikai hadjárat megkezdéséig tartózkodott Rómában, majd ezután a thapsusi győzelmet követően, 46. július 25-én tért ismét vissza. Feltehetően ezen két utóbbi tartózkodáshoz köthető a felségsértés kérdésének törvényes szabályozása, amit feltehetően M. Antonium botrányos helyettesége is indoklta tett.

Hogy maga Iulius Caesar foglalkozott a felségsértés kérdésével, ezt számos Cicero-hely is igazolja. Első *Philippicájában* (I, 9, 21) azzal vádolja

³¹ Plutarchos: *Antonius* 9.

³² Caelius Rufus két korábbi törvényét akarta felújítani, de a *senatus* Caesar visszatéréseig nem akart az ügygel foglalkozni.

Antoniust, hogy Caesarnak az erőszakról (*de vi*) és a felségsértésről (*de maiestate*) szóló törvényeit meg akarja szüntetni, szabad teret engedve a néphez való fellebbezésnek, a *quaestio* helyett. A folytatás egyértelműen arra vall, hogy Caesar hozott ilyen törvényt: *Quid, quod obrogatur legibus Caesaris, quae iubent, qui de vi, itemque ei, qui maiestatis damnatus sit, aqua et igni interdici, quibus cum provocatio datur, nonne acta Caesaris rescinduntur?*³³ Cicero ebben az esetben kivételesen egyetért Caesarral, bár fenntartásait most sem titkolja: „Én ugyan, összeírt atyák, sosem helyeseltem, mégis úgy vélem, hogy a békesség kedvéért fenn kell tartani őket; olyannyira, hogy jelenleg nemcsak azoknak a törvényeknek a hatálytalanítását nem támogatnám, amelyeket Caesar életében fogadtatok el, hanem még azokét sem, amelyek Caesar halála után kerültek elő és kifüggesztve láthatók”.³⁴ Egyébként a rendeletek, valamint a törvénytöredék meghamisítása szintén *maiestas* elleni vétség, amit megvalósított Antonius azzal, hogy Caesar irattárát lefoglalva önkényesen bánt a benne található dokumentumokkal. A szónok tehát egyértelműen meglévő, elfogadott törvényként beszél róla. Cicero állítását Suetonius is megerősíti, akitől azt is megtudhatjuk, hogy Caesar a büntettek megtorlását megszigorította (*Caesar* 42). Suetonius ugyan nem beszél tételelesen felségsértési törvényről, arról azonban igen, hogy Caesar a polgárjogi rendszer egészének átalakítását tervezte (*Caesar* 44). Feltehetően Augustus csak jelentéktelen módosításokat hajtott végre azon törvéncikkelyeken, amelyek fragmentumai a *Digesta* című (Iustinianus korabeli) törvénygyűjteményben, illetve jogtudósok munkáiban maradtak fenn. A *Lex Iulia de maiestatis* elfogadásának dátuma feltehetően Kr. e. 46 lehetett,³⁵ tárgyát tekintve folytatása a korábbi, hasonló tartalmú törvényeknek. Bár a pontos eredeti szöveg nem rekonstruálható, annyi bizonyosan megállapítható, hogy a törvény nem törekedett a *maiestas* fogalmának pontos definiálására, hanem ehelyett részletesen felsorolta az idevágó elkövetési módokat. A felsorolás egyértelműen igazolja, hogy most ebben a törvényben egyesítették mind a *maiestas* megsértésére vonatkozó eseteket, mind pedig azokat, amelyek a korábbi gyakorlat szerint *perduellio*nak³⁶ minősültek. A *maiestas* és *perduellio* összevonása ebben a törvényben realizálódott, ezt bizonyítja az is, hogy Rabinus elítélése 63-ban, illetve Cicero száműzetése 59-ben még *perduellium*

³³ „S arra mit mondjak, hogy megváltoztatják Caesar törvényeit, amelyek az erőszak és a felségsértés miatt elítélteket száműzetéssel sújtják? Ha az ilyenek számára megadjuk a fellebbezés jogát, nemde eltöröljük Caesar rendelkezéseit?” (ford. Maróti Egon).

³⁴ Cicero: *Philippikák* I, 9, 23 skk. (ford. Maróti Egon).

³⁵ Vitattott a bevezetés, de általában ez az év tűnik a leginkább elfogadottnak, lásd BAUMAN 1967, 162 skk.; ROTONDI 1962, 422; Cicero: *Philippikák* I, 9, 23.

³⁶ Amíg a 'külső ellenség' a *hostis*, addig a *perduellio* 'belső ellenség', 'veszélyes polgár', vö. Cicero Catilina ellen mondott első beszédének idevágó részletét: „Fuit, fuit ista quondam in hac re publica virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciiis civem perniciosum quam acerbissimum hostem coercerent”. A *Digesta* (48, 4, 3) főbenjáró vétségnek minősíti az ellenség felzigatását, vagy egy polgár ellenségnek való átadását, továbbá az ilyen vétségek kapcsán a tizenkéttáblás törvényekre utal vissza.

miatt történt. A *Digesta* idevágó részlete (48, 4) a következőképpen fogalmaz: *Quive de provincia, cum ei succssum esset, non discessit, aut qui exercitum deseruit, vel privatus, ad hostes perfugit: quive sciens falsum consrip-sit, vel recitavit in tabulis publicis, nam et hoc primo capite legis Iuliae maiestatis enumeratur.* Tacitus egy részlete szintén igazolja a korábban különválasztott esetek összevonását: [Tiberius] *legem maiestatis reduxerat: cui nomen apud veteres idem, sed alia in iudicium veniebat: si quis proditione exercitum aut plebem seditionibus, denique male gesta republica maiestatem populi Romani minuisset.*³⁷

Mit tartalmazott tehát a Iulius-féle *maiestas*-törvény? Tekintettel arra, hogy a fogalom rendkívül összetett, sokféle értelmezési lehetőséggel bír, továbbá a római politikai gondolkodás egyik meghatározó eleme, célszerű valamiféle csoportosítást alkalmazni. Az egyik ilyen csoport a külső ellenséggel való valamiféle összejátszás, azok bármilyen módon történő segítése, híradás, kémkedés, az állam területének átjátszása idegeneknek, árulás, túszok elengedése vagy a Róma-ellenes háborúra való buzdítás. Vagyis: *cuius ope, consilio, dolo malo provincia vel civitas hostibus prodita est.*³⁸ Tehát a római állam, illetőleg a római nép (*populus Romanus*) *maiestasa* értelemben használva a fogalmat. Ebbe a csoportba tartoznak azon vétségek is, ha a hadvezér esetleg cserbenhagyja katonáit, vagy valamilyen előnyt biztosít az ellenségnek, avagy ha római polgár átszökik az ellenséghez.³⁹ Különös kegyetlenséggel büntették a szökött katonákat (*desertores, transfugae*), ebben az esetben az érintett vétkes mint katona (*miles*), akit eskü is kötelez, másrészt pedig mint római polgár (*civis*) bűnhődött, sőt megbüntették a szökésben segédkezőket is, sőt az üldözésnek szigorú szabályai voltak.⁴⁰ Külső ellenséggel, Rómának alávetett nemzetekkel, illetőleg szövetségesekkel kapcsolatban a *maiestas* Róma hatalmát és tekintélyét hangsúlyozza. Ezt az értelmet illusztrálja egy Livius munkájában olvasható szerződésszöveg (XXXVIII, 11), amelyet Róma és Aitólia kötöttek egymással Kr. e. 189-ben, a következő feltételekkel: *imperium maiestatemque populi Romani gens Aetolorum conservato sine dolo malo.* Ugyanez olvasható Polybiosnál is (XXI, 32), akinél a *maiestas* görög megfelelője a *dynasteia*, nem fedti pontosan a *maiestas* jelentését. A görög történetíró a világalomra törő Róma sikereinek titkát az állam *maiestas*ában, kiválóan képzett hadseregében, valamint vallásosságuk magasabbrendűségében látta. Iulius Caesar tervezett parthus háborújával szintén a római nép *maiestas*át kívánta gyarapítani. A *populus Romanus* a világalomra hivatottság tudatában várta Augustustól az elmaradt hadjárat megvalósítását.

A *maiestas*-vétségek második csoportját az állam és annak alkotmányos, törvényes rendje elleni fellépések képezik. Idesorolhatók a különböző társa-

³⁷ *Évkönyvek I*, 72: „Újból behozta a felségsértési törvényt, melynek neve a régiéknél ugyanaz volt, de más vétségek kerültek a törvénytörés elé: például, ha valaki árulásával a hadsereget, vagy pártütéssel a népet, végül a közügy helytelen intézésével a római nép nagyságát kisebbítette” (ford. Kiss Ferencné).

³⁸ Paullus V, 29, 1: 1, 10; *Digesta* 48, 4.

³⁹ Paullus I, 40; *Digesta* 48, 19, vö. még Tacitus: *Évkönyvek IV*, 13.

⁴⁰ Részletesebben lásd Paullus V, 29, 1; *Digesta* 49, 16: *De re militari*; Codex Theodosianus: *De desertoribus*: 6, 18, 1, 3, 10.

ságok, összejövetelek, amelyek veszélyt jelenthetnek az államra.⁴¹ Ide tartozik továbbá az összeesküvés és a bűnszövetség (*coniuratio, factio*).⁴² Ezeknek a cselekményeknek a kivizsgálásánál a rómaiak a vétkesség különféle fokozatait is tekintetbe vették: így más az értelmi szerzők megítélése, más a társaké és segítőké, a tervezés és a megvalósítás, illetőleg bűn már maga a *collegium*⁴³ létrehozása is. Ahhoz, hogy valójában felségsértésnek minősüljön az eset, a szövetségésnek határozottan az állam és a nép *maiestas* ellen kellett irányulnia és azt megsérteni. Csak ilyen cél miatt lehetett a lázadás és zendülés esetében felségsértésről beszélni, és emiatt eljárást indítani, mert egyébként csupán rendzavarásnak minősült az eset, és akkor csupán erőszak miatt (*accusatio de vi*) indulhatott bírósági eljárás. Minden ilyen esetben tehát a cél a döntő, vagyis: *cuius opera dolo malo consilium initum erit ... quo armati homines cum telis lapidibusve in urbe sint. Convenientve adversus rempublicam, locave occupentur vel templa, quove coetus conventusve fiat, homines ad seditionem convocatur*.⁴⁴

A tárgyalt bűncselekmények következő csoportja a *magistratusokra* vonatkozik, vagyis az olyan esetekre, amikor azok sértik meg avagy veszélyeztetik az állam fenségét vagy méltóságát (*maiestas et dignitas*). Erre vonatkozóan már Sulla is hozott törvényt (*Lex Cornelia de maiestate*) Kr. e. 81-ben (lásd ROTONDI 1962, 360), feltehetően Caesar ezt átvette és lényegesen továbbfejlesztette. Ilyen esetek ha például a *magistratus* nem adja át a provincia helytartóságát az utódjának, nem távozik a tartományból, avagy önkényesen, idő előtt teszi ezt, esetleg hadsereget toboroz vagy háborút indít, anélkül, hogy erre megbízatást kapott volna. Felsősértést követ el az olyan polgár is, aki önkényesen gyakorolja a *magistratusi* jogokat, avagy valamely tisztségviselő megölését tervezi, vagy mást arra buzdít.

A *Digestá*ban szerepel még egy kissé különlegesnek tűnő felségsértési cselekmény is, ami lényegében okirat-hamisítás. Az említett részlet a következő: *Qui sciens falsum consripsit vel recitavit in tabulis publicis* (48, 1, 2). Nem egészen világos, hogy milyen iratokról van szó, feltehetően különösen súlyos esetek tartoztak ide. Ebbe a csoportba sorolható Antoniusnak Caesar hátrahagyott irataival való visszaélése is.

A római törvények egy különleges csoportját képezik a szakrális védelem alá helyezett törvények, a *leges sacratae*. Ezek általában az egész közösséget érintő és veszélyeztető bűncselekményekről rendelkeznek, ezek a vétségek a *maiestast* sértik. Ilyennek minősült például minden, a királyság visszaállítására irányuló cselekmény, ennek értelmében gyilkosai szerint Caesar *perduellis*, mivel a *dictator perpetuus* címet a királysággal azonosnak tekintet-

⁴¹ Lásd *Digesta* 48, 1, 2: „*De collegiis et corporibus illicitis*”.

⁴² Paullus V, 29, 2; Suetonius: *Claudius* 13; Ammianus Marcellinus XXIII, 5. Vö. továbbá a témához Cicero Catilina ellen mondott beszédeit.

⁴³ Lásd *Digesta* 47, 22: „*De collegiis*”; vö. még Suetonius: *Octavianus* 32.

⁴⁴ *Digesta* 48, 1. Csak a lázadás szervezőinek, a nép felbújtóinak a megbüntetéséről értesülünk, az egyszerű tagok esetében nincs tudomásunk arról, hogy őket is megbüntették-e. Lásd még Cicero: *Pro Cluentio* 49; Paullus V, 22, 1; Modestinus I, 16; *Digesta* 49, 1. Idevágó példákat említ még Livius IX, 24; XLV, 10; Tacitus: *Évkönyvek* XIV, 17; Ammianus Marcellinus XXI, 12.

ték. A néptribunusok *sacrosanctus* voltát is *lex sacrata* garantálta. Ugyanez a *lex sacrata* védte a *princeps maiestas*-át, amely eredetileg örökös néptribunusi tisztségük alapján illette meg az uralkodókat.

A császárkori büntetőjog alapját a köztársaságkori törvények, így a *Leges Corneliae* és a *Leges Iuliae* képezték. A császárkori felségsértési eljárások természetesen módon a Caesar által hozott *Lex Iulia de maiestate* törvényen alapulnak. Több kutató Augustusnak tulajdonítja ezt a rendelkezést, de ő lényegében csak átvette, és némi változtatással alkalmazta a már meglévő törvényt. Körvonalazása ezúttal sem lett pontosabb, az elnevezésekben történt némi változás, a *maiestas* az *imminuta* helyett általában a *laesa*, *violata*, *pulsata* és az *appetita* megjelöléssel használják. Önkényes perek sorozata jelzi az eljárásban rejlő jogi manipulációs lehetőségeket, amit igazol az is, hogy a vádlottak általában a tehetősek (*potentiores*) soraiból kerülnek ki, illetőleg eltávolításuknak személyes és politikai okai vannak.

IRODALOM

- BENNER 1987 = Benner, H.: Die Politik des P. Clodius Pulcher. *Historia Einzelschriften*. Heft. 50. Stuttgart 1987.
- BAUMAN 1967 = Baumann, R. A.: *The Crimen Maiestatis in the Roman Republic and Augustan Principate*. Johannesburg 1967.
- BLEICKEN 1959 = Bleicken, J.: Ursprung und Bedeutung der Provokation. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte (Romanistische Abteilung)* 89 (1959), 324–377.
- CROOK 1967 = CROOK, J.: *Life and Law of Rome*. London 1967.
- DREXLER 1956 = Drexler, H.: *Maiestas*. *Aevum* 30 (1956), 195–212.
- DREXLER 1988 = Drexler, H.: *Maiestas*. In: *Politische Grundbegriffe der Römer*. Darmstadt 1988, 31–48. [A DREXLER 1956 újraközlése.]
- GUNDEL 1963 = Gundel, H. G.: Der Begriff *Maiestas* im politischen Denken der römischen Republik. *Historia* 12 (1963), 281–320.
- KÜBLER 1928 = Kübler: *maiestas*. In: *PW-RE Halbband 27*, Stuttgart 1928, 542–559.
- LEVICK 1979 = Levick, B.: „*Poena legis maiestatis*”. *Historia* 28 (1979), 358–379.
- LINTOTT 1972 = Lintott, A. W.: „*Provocatio*”: From the Struggle of the *Orthers* to the *Pricipate*. In: *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*. Berlin–New York 1972, 226–267.
- MOMMSEN 1941 = Mommsen, T.: *Römische Geschichte*. Berlin 1941.
- ROTONDI 1962 = Rotondi, G.: *Leges publicae populi Romani*. Hildesheim 1962.
- UTCSENKO 1983 = Utsenko, Sz.: *Julius Caesar*. Budapest 1983.